Dagvlinders in Voornes Duin

Hoewel er in Voornes Duin geen zeldzaamheden zoals de Grote parelmoervlinder of de Aardbeivlinder voorkomen, valt er op vlindergebeid toch veel te beleven. Zeker in augustus zijn veel soorten talrijk aanwezig. In dit artikel vertelt Jaap van Baarsen, werkzaam bij de Vereniging Natuurmonumenten, wat er in dit duingebied voor vlinders wordt gedaan.

tekst:
Jaap van Baarsen

In Voornes Duin komen 27 soorten dagvlinders voor. Qua zeldzame soorten scoort Voornes Duin niet hoog, maar er komen wel acht karakteristieke soorten voor zoals de Kleine parelmoervlinder, het Bruin blauwtje en het Oranje zandoogje. Door de aanwezigheid van die karakteristieke soorten hoort Voornes Duin volgens het Beschermingsplan Dagvlinders van het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij tot de kansrijke gebieden.
Terecht kansrijk, want van de 27 soorten zijn er vier nieuwkomers en blijvers van de laatste vijf jaar: de Kleine parelmoervlinder in 1989, het Koevinkje in 1991, het Bont zandoogje en de Eikepage in 1992. Nieuwe soorten zonder dat oude vertrokken. Een positieve tendens dus die nog niet gestopt lijkt, want na 66 jaar van afwezigheid heeft ook de Keizersmantel zich in 1991, 1994 en 1995 weer laten zien.

Natuurmonumenten en vlinders

Wat doet Natuurmonumenten als beheerder van Voornes Duin nu speciaal voor vlinders?
Eigenlijk niet zo veel.

Voor Natuurmonumenten is Voornes Duin een complex systeem van de niet-levende natuur en de daarmee samenhangende plant- en diersoorten, waarvan de dagvlinders slechts één groep vormen. De karakteristieke soorten van dit kustduingebied vinden we in de open en halfopen gebiedsdelen. Op de instandhouding en ontwikkeling daarvan richt ons beheer zich. Tot de karakteristieke soorten horen natuurlijk ook de karakteristieke vlinders. Dus die profiteren gewoon mee.

Typen beheer

Bij het beheer van de duinen wordt meestal onderscheid gemaakt tussen twee typen beheer: 'procesbeheer' en 'patroonbeheer'. Bij het 'procesbeheer' krijgen natuurlijke processen de kans hun gang te gaan en mag het zand bijvoorbeeld vrij gaan stuiven. Op sommige plekken wordt het zand weggeblazen en ontstaan lage, vochtige plekken. Op andere plekken hoopt zich juist zand op. Hierdoor neemt de variatie in het duingebied toe. Wat er precies gaat gebeuren is van te voren niet exact aan te geven.
Dit 'procesbeheer' is echter lang niet overal mogelijk. In dat geval wordt meestal 'patroonbeheer' toegepast. Daarbij worden door beheersmaatregelen, zoals maaien, bloemrijke graslanden in stand gehouden.

foto: **Henkjan Kievit**

Bloemrijke ruigten langs bospaden in Voornes Duin: ideale plekjes voor veel vlinders.

Nat en hout

Karakteristiek voor Voornes Duin zijn de uitgestrekte natte valleien. Grotendeels zijn deze met struweel begroeid. Probeer het daar maar eens te laten stuiven! Eigenlijk is Voornes Duin meer een strandwallenlandschap dan een duinlandschap zoals we dat van het vasteland kennen. Grote vochtige strandvlaktes van elkaar gescheiden door lage duinruggen. Op een enkele plek een bescheiden duinmassiefje. Weinig kans dus voor grootschalige verstuiving. Daarbij heeft de mens hier behoorlijk zijn invloed doen gelden ten koste van de na-

tuurlijke dynamiek: Voornes Duin ligt in de luwte van de Maasvlakte, Deltawerkdammen en een kunstmatige zeewering die hoger is dan het achterliggende gebied. Verder hebben vorige eigenaars bos aangeplant en hebben vroegere beheerders stuivend zand vastgelegd door het planten van wilgen- en populierenstek dat inmiddels is uitgegroeid tot flinke boomgroepen. Tenslotte valt ook op Voorne de nodige kunstmest uit de atmosfeer en eist op Voorne de myxamotose zijn tol onder de konijnen.
Zie hier een omstandighedenscenario waarbinnen slechts ruimte is voor één proces: de ontwikkeling van BOS. Daarmee zouden de karakteristieke soorten uit het gebied verdwijnen en daarvoor wilden wij juist het gebied beschermen.

Zweet

De natuur schiet tekort bij de instandhouding van de open en half-open gebiedsdelen, dus moeten wij dit tekort aan dynamiek compenseren met beheer. In Voornes Duin geen stuivend zand dat je gezicht striemt, geen natte voeten door binnenstromend zeewater en ook geen uitglijers over koeieflatsen. Neen, in Voornes Duin ruikt het naar zweet! Zweet van beheerders en de vrijwilligers die ons helpen. In Voornes Duin gaan de handen uit de mouwen en wordt er gemaaid, gekapt, geringd en gerooid.
Prioriteit ligt bij de Schapenwei, de grootste natte duinvallei op Voorne die beroemd is om zijn unieke vegetatie.

Figuur 1 (boven): tunnelvormige padrandbegroeiing.

Figuur 2: schotelvormige padrandbegroeiing

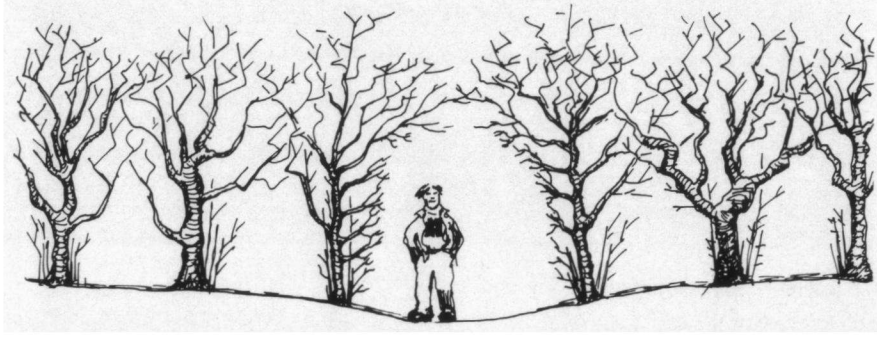

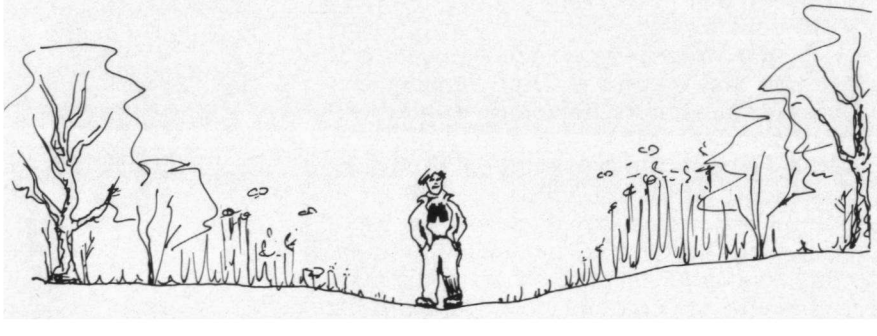

Deze inmiddels 15 ha grote open vallei wordt elk jaar een stukje groter door het rooiwerk. Daarvan profiteren de beroemde plantjes en een aantal vogels, maar vlinders schieten er niet veel mee op. Die waaien er gewoon weg.

Interessanter voor vlinders is ons beheer van de droge valleien en duingraslanden en de wandelpaden. Om dat te begrijpen moeten we eerst weten wat vlinders verlangen.
Het Beschermingsplan Dagvlinders noemt drie eisen die vlinders aan hun leefgebied stellen:
- Geschikte temperatuur- en luchtvochtigheidscondities,
- Voedsel: waardplanten voor de rups en nectarplanten voor de vlinder
- Oriëntatiemogelijkheden

Ik zou daar nog drie eisen aan toe willen voegen:
- Luwte
- Migratiemogelijkheden
- Overwinteringsmogelijkheden

De droge duinen kennen twee problemen:
- vergrassing en verhouting
- isolatie

Vergrassing en verhouting

De bekende problematiek van de vergrassing blijft ook Voornes Duin niet bespaard. Karakteristieke planten als Steentijm, Vleugeltjesbloem, Nachtsilene en verschillende viooltjes maken plaats voor Zandzegge en Duinriet, die door de jaren heen een dik pakket van afgestorven materiaal vormen. Daar verdwijnen ook karakteristieke dieren als de Blauwvleugelsprinkhaan, de Mierenleeuw, de Duinhagedis en de Kleine parelmoervlinder.
In de droge valleien bevindt het grondwater zich binnen de wortelzone. Bij het uitblijven van dynamische processen groeien deze onherroepelijk dicht met vooral berkenbos. De omliggende duinhellingen liggen in de zon- en windschaduw van de bomen en worden jaarlijks bezaaid met afgevallen boombladeren. Ook hier verdwijnen karakteristieke soorten.

De oplossing vinden we in het toevoegen van dynamiek in twee soorten: beheer en betreding. Door op kleine schaal hout te rooien herstellen we het halfopen landschap en door een meerjarige maaicyclus houden we dat in stand. Door de toegevoegde beheersdynamiek neemt ook de natuurlijke dynamiek toe. De open hellingen staan weer bloot aan grote temperatuursschommelingen en zeewind. En op de kortgemaaide vegetaties komen weer konijnen af.

Korte vegetaties ontstaan ook door de introductie van betreding. Daartoe maaien we paden uit in vergraste duingraslanden. Door te lopen en af en toe in de berm van het pad neer te strijken voegt de wandelaar dynamiek aan het systeem toe. Hij houdt zo korte vegetaties duurzaam in stand, brengt variatie in de monotone vergrassingsstructuur en maakt de betreffende plek weer interessant voor konijnen.

Vlinders profiteren van dit beheer. De gespaarde struweelranden bieden luwte en de vereiste temperatuur- en luchtvochtigheidscondities. Op kaal getreden plekken strijken Kleine parelmoervlinder en Heivlinder neer om op te warmen. In de padranden neemt de rijkdom aan plantensoorten toe, waaronder viooltjes en reigersbekken, de voedselplanten van parelmoervlinders en Bruin blauwtje. En omdat niet elk jaar gemaaid wordt, blijft er altijd overjarig gewas achter als overwinteringsmogelijkheid voor vlinders.

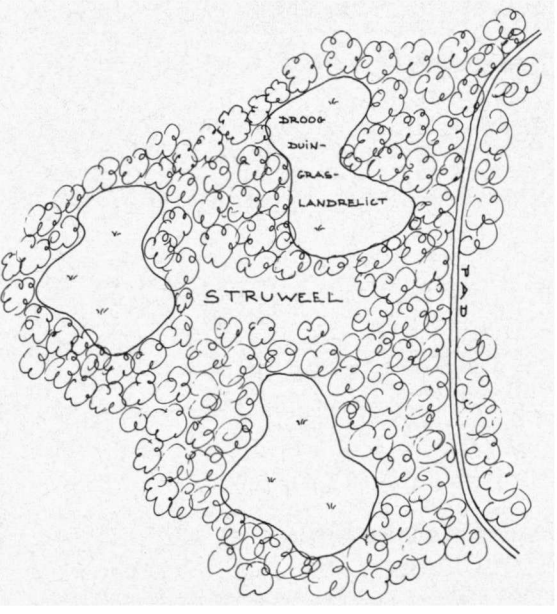

Isolatie

In een met bos en struweel dichtgroeiend gebied raken de open-duingraslandrelicten geïsoleerd van elkaar (figuur 3). Subpopulaties van soorten die aan open zones gebonden zijn, kunnen geen of nauwelijks genetisch materiaal meer uitwisselen en sterven lokaal uit.

Bij het opheffen van de isolatie laten we weer de wandelende mens opdraven. Nu door de situering van de paden.
Allereerst de paden zelf. Tot begin jaren tachtig werden de paden, die grotendeels door dichte struweelzones lopen, jaarlijks manshoog en tweemansbreed opengesnoeid. Door de jaren heen ontstond zo een tunnelachtige begroeiing over deze paden (figuur 1). Karakteristieke open-duinsoorten gebruikten deze beschaduwde paden niet meer. Begin jaren tachtig begonnen we de paden anders aan te pakken. In plaats van het snoeimes wordt de motorzaag of de rooispa gepakt. De door het jarenlange snoeien misvormde padrandstruiken en de strook daarachter rooien we lobvormig, zodat de begroeiing langs het pad in doorsnee een schotelvorm krijgt (figuur 2). Zo wordt een pad een langgerekte open ruimte tussen twee bochtige struweelranden met, als het pad kronkelt, verschillende zonexposities. De betreding levert een gradiënt op van kaal in het midden via kort-grazig naar ruige zomen aan de randen. Het ideale vlinderbiotoop. Vanzelfsprekend betreft het onverharde paden.
Door nu de paden zo te situeren dat open-duingraslandrelicten met elkaar verbonden worden, creëren we een interne ecologische infrastructuur waardoor de isolatie wordt opgeheven (figuur 4).

Hoewel we niet de middelen hebben om gericht onderzoek te doen naar de effecten van deze beheersvorm, leveren losse waarnemingen ons voldoende aanwijzingen op dat het beoogde doel bereikt wordt. Juist insekten zijn prima indicatoren, omdat ze in staat zijn snel te reageren op wijzigingen in de omstandigheden. Eén van die waarnemingen deed ik terwijl ik het verhaal van de corridorfunctie van paden aan wandelaars uitlegde: via de enkele maanden eerder vrijgerooide padrand kwam een snelle parelmoervlinder voorbij zeilen en nam, net als het pad, de bocht naar rechts.

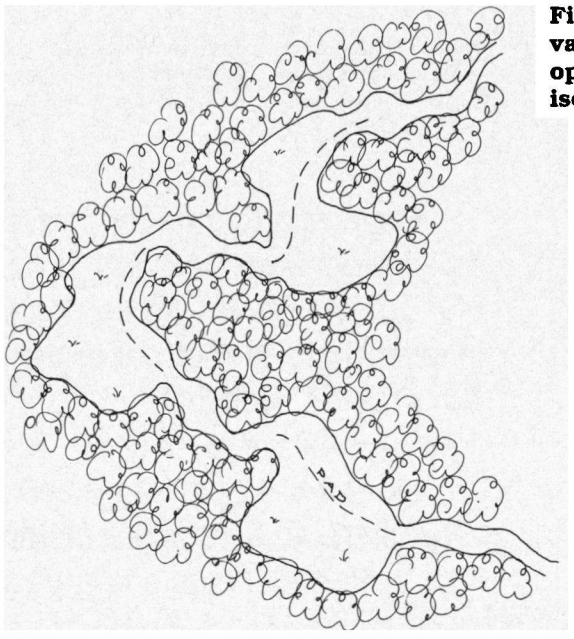

Figuur 4: introductie van betreding en opheffing van de isolatie.

Figuur 3: isolatie - graslandjes liggen ingesloten door struweel.

Summary
Butterflies sighted in the coastal region of Voornes Duin (province South Holland) usually belong to common species. The habitat is potentially suitable for other species as each year new butterfly species are observed. Voornes Duin consists of dunes, stretches of sand, dune grassland and small woods. To improve the habitat for butterflies, the region is managed by mowing, felling and removing excessive vegetation from woodland paths.

tekeningen bij het artikel: Jaap van Baarsen